

Стеван Ђ. Салатић*

Институт за друштвена истраживања, Факултет политичких наука,
Бања Лука

ДЕЛИБЕРАТИВНА ДЕМОКРАТИЈА И ФОРУМИ ЗА УЧЕЊЕ И РАЗВОЈ ДЕЛИБЕРАТИВНИХ ВРЛИНА

Сажетак

Идеал античког грађанства и непосредне демократије из овог периода састојао се у учешћу свих пунољетних одраслих мушкараца у процесу доношења политичких одлука везаних за полис. Ова велика идеја о грађанима као партиципантима у вођењу политичких процеса се налази у сржи делиберативног модела демократије. Кроз јавну расправу грађани треба да дођу до “јавне разложности” у виду политика погодних за све грађане – партиципанте. Овај рад бави се погодностима форума за делиберацију и колективни дијалог о питањима везаним за одређено друштво. Најприје кроз објашњење свих погодности делиберативне демократије у односу на остале моделе, рад расправља ефикасност форума за делиберацију (тржишта, цивилног друштва, породице и цркве и образовног система) а на крају разматра одређене недостатке делиберативног дискурса. У средишту разматрања налази се заинтересован, активан и информисан грађанин који приликом свог дјеловања у јавној сфери нагласак ставља на обавезе које има умјесто права која ужива. Ријеч је о једном преласку са пасивног грађанства на концепт актиног грађан-

* М.А. Политичка теорија политичка социологија и институције

ства који се налази у срцу делиберативног модела демократије.

Кључне речи: Демократија, делиберативни модел, грађанство, цивилно друштво, јавна разложност, јавна расправа, делиберативни форуми.

У срцу идеје о демократском друштву налазила се идеја о активном и информисаном грађанину који је спреман да преузме одговорност учешћа у доношењу демократских одлука о устројству самог друштва којег је појединац члан. Демократија као облик владавине управо захтјева одговорног, активног и информисаног партиципанта који ће обогатити својим личним промишљањем процес доношења одлука у једном друштву. Јирген Хабермас сматра да се легитимност једне власти самооправдава према грађанима према којим је упућена само „уколико би они могли да учествују у формирању дискурзивне воље као слободни и једнаки”¹.

Седамдесетих и осамдесетих година двадесетог вијека је примјећено како демократија упада у неку врсту апатије у каквој сличној је била такође тридесетих година када је упала у слаткорјечивост тоталитарног фашизма и комунизма. Како би повратили повјерење и углед демократији и избјегли судбину Вајмарског устава у Њемачкој тридесетих година теоретичари су на западу почели анимирати и осмишљавати нове теорије којим би се демократији вратио стари углед. „Ови догађаји су јасно показали да снага и стабилност модерне демократије зависе не само од праведности њених основних институција него и од особина и ставова њених грађана, на примјер, њиховог осјећаја идентитета и односа према потенцијално конкурентним облицима националних, регионалних, етничких или религијских идентитета; њихове способности да толеришу оне који су другачији од њих и да са њима раде...Без грађана који имају ове особине, демократије постају тешке за управљање, па и нестабилне”². Све до деведесетих година нагласак на проучавање праведности једног демократског система темељио се на степену праведности њених институција. Деведесетих година је примјећено да на стабилност и праведност демократије утичу и врлине грађана који живе у некој демократији. Хобсовски пасивни модел грађанства као система заштите

1) Jürgen Habermas, *Communication and the Evolution of Society*, Beacon, 1978, стр.86.

2) Вил Кимлика, *Савремена политичка филозофија*, НСПМ, Београд, 2009, стр. 314-315.

појединаца од самовоље других и самовоље државе било је неопходно замјенити новим приступом активног грађанства који би грађане „истјерао” из сигурности њихове приватне сфере и дао им аргументе да учешћем у јавној сфери они ништа не губе већ шта више, пуно тога добијају. Шејла Бенхабиб за делиберативну демократију каже да је она „неопходан услов да се дође до легитимности и рационалности у колективном одлучивању”³. Најзначајни представници ове најмлађе теорије демократије свакако су Шејла Бенхабиб, Џошуа Коен, Јирген Хабермас, Френк Канинген и Џон Драјзек.

Оно што делиберативну демократију разликује од осталих модела демократије јесте установљена пракса доласка до политика и одлука које веже за све чланове једног друштва. Гласачки модел демократије није посједовао ову погодност јер је према већинском моделу демократије одлука легитимна једино ако за њу гласа 51% укупне популације која је заинтересована да уопште изађе на изборе. Већински модел демократије посједује одређени демократски дефицит јер се, шумпетеровским ријечником речено, демократија своди на четворогодишњи излазак на изборе док у међувремену све конце у друштву држе демократски избране елите. Делиберативни модел нуди одређен заокрет прије свега у пракси промјене мишљења и такмичења идеја у јавној сфери. „Они који прихватају праксу делиберативне демократије морају бити спремни да доведу у питање и промјене сопствена опређељења и вриједности. У таквој пракси свако нуди разлоге због који се држи својих гледишта и с тога му је циљ да и друге убиједи да та гледишта прихвате”⁴. Џон Ролс је ову праксу и спременост да се промјене сопствена стајалишта кроз активну јавну расправу у јавној сфери назвао „јавна разложност”.

У даљем тексту покушаћу да објасним који су то најпогоднији форуми за развијање врлина неопходних за очување јавне разложности на високом нивоу у једном друштву. Демократија треба да буде нешто више од обичног гласања. Она треба да буде форум за унапређење квалитета живота људи у једном друштву кроз процес јавне дискусије и аргументације. За то нам је потребна реконцептуализација јавне сфере и кориштење форума јавног друштва како би демократији приближили основном извори њене легитимности као облика владавине, самом народу.

3) Seyla Benhabib, *Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy*, Princeton University Press, 1996, стр.69.

4) Франк Канинген, *Теорије демократије*, Ридер Савремена политичка филозофија, ФПН Београд, 2009, стр. 273.

Развоју и потврди делиберативног модела као најправеднијег модела демократије иде у прилог истраживање Роберта Патнама⁵ у Италији у којем је потврђено да иако је институционални оквир владавине остао непромјењен промјеном појединачца као носиоца власти у Италији утицало је и на успјешност регионалних влада. Патнам је говорио о грађанској врлини а читаво своје истраживање је преточио у теорију назвавши је теорија друштвеног (социјалног) капитала. Друштвени капитал представља способност да се са другима учествује у изградњи бољег и праведнијег друштва, способности за партиципацију и осјећајности за правду. Извориште делиберативног модела правде јесте теорија грађанства а најпогоднији форум за развијање и унапређење грађанских врлина јесте цивилно друштво.

1. ЦИВИЛНО ДРУШТВО И ДЕЛИБЕРАТИВНА ДЕМОКРАТИЈА

Деведесете године означавају препород у теоретисању о цивилном друштву. Пад комунизма у Источној Европи је означио нову етапу у развоју цивилног друштва. Цивилно друштво постаје инструмент за борбу против самовоље државе. Неограничена и све присутна држава и њена надмоћ над цивилним друштвом катактерисали су све недемократске облике вадавине. О томе је посебно писао Карл Попер сматрајући да су сва друштвена уређења у историји била тоталитарна, од антике на овамо. „Делиберативна демократија полази од става да се демократски идеал састоји из два основна елемента: први је једнака дистрибуција моћи у доношењу колективних одлука, и други је једнака партиципација у колективном расуђивању. Дакле, оно што разликује концепт делиберативне демократије од других демократских образаца је став да демократија не захтјева само једнакост у гласању, већ исто тако једнаку и ефективну могућност учествовања у процесу колективног расуђивања о кључним питањима политичке заједнице“⁶. Дакле од свих модела демократије делиберативни модел у највећој мјери ставља једнакост на прво мјесто.

Однос једнакости и слободе је одувјек имао значајно мјесто у проучавању политичке филозофије и политичке социологије.

5) Роберт Патнам, *Како демократију учинити дјелотворнијом*, Факултет политичких знаности, Загреб, 2003.

6) Вукашин Павловић, *Цивилно друштво и демократија*, Службени гласник, Београд, 2009, стр.101.

Сматра се да је Џон Ролс нашао најпогоднију равнотежу између ове двије велике људске вриједности у свом најзначајнијем дјелу „Теорија правде”. Ролс има у виду једну врсту својинско власничке демократије способне да штити основна права и слободе једнако и праведно а да са друге стране равномјерно распоређује материјалне повластице и терете међу свим члановима друштва. Управо је Ролс тај који ће афирмисати појам „јавне разложности” као најзначајни појам делиберативне демократије. Он разликује разложност која карактерише колективно расуђивање у јавној сфери и уљудност која је карактеристична за приватну сферу а састоји се у братским и пријатејским односима према нашим комшијама и породици. Ролс своје принципе правде одређује на следећи начин:

„Прво начело – свака основа требало би да има једнако право на најшири укупни систем једнаких основних слобода који је сагласан са сличним системом слобода свих других.

Друго начело – друштвене и економске неједнакости требало би уредити тако да обје буду:

- а) од највеће користи онима у најнеповољнијем положају, и
- б) везане за службе и положаје отворене за све под условима непристрасне једнакости могућности.”⁷.

Делиберативна демократија налази се у једном троуглу односа трију великих области: државе, тржишта и цивилног друштва. Односи који владају између ове три области одређују карактер владавине у једном друштву. Хабермас је нашироко писао о последицама превласти једне над другом поменутом области. „Интергративна и покретачка снага државе је – моћ, тржишта – новац, а цивилног друштва солидарност”⁸ Делиберација је наопходна мјера да се преважију неспоразуми између ове три области: државе, тржишта и цивилног друштва. У јавној расправи на слободно организованом простору свака страна мора бити омогућена да изнесе сопствене аргументе коју политику треба примјењивати у неком друштву да би затим аргументовањем, доказима за и против и поштовањем другог донијела политика опште-важећа за све за коју нико не може рећи да није јавна јер је донесена кроз расправу у равноправно уважавање свачијих аргумената.

7) Џон Ролс, *Теорија правде*, ЦИД, Подгорица, 1998, стр. 302-303.

8) Вукашин Павловић, *Цивилно друштво и демократија*, Службени гласник, Београд, 2009, стр.101.

„Три су главна исхода делиберативне демократије:

1. Сагасност о процедури која дозвољава фер и равноправно преговарање и компромис, као и промишљено (делиберативно) трагање за консензусом.
2. Признавање других и поштовање њихових аргумената, чак и у случају непремостивог моралног неслагања .
3. Консензус, када се очевидно покаже да, упркос појашњавањима и образложењима, развој заједничког или бар коинцидирајућег интереса није могућ”⁹.

Када се разговара и расправља о делиберативном моделу демократије најзначајнија његова карактеристика, консензус, мора бити израз успјешне јавне расправе. Због тога треба правити разлику између компромиса и консензуса. Компромис значи да су стране које су се нашле у сукобу имале непремостиве разлике у поимању праведног, али да су због стабилности система, учиниле одређене уступке једна другој при том не мјењајући своје ставове које су имале на самом почетку расправе. С друге стране консензус значи да су кроз јавну расправу стране у сукобу увиђеле погрешност неких својих ставова и одлучиле да их промијене. Дакле разлика између компромиса и консензуса је примјетна па тако само консензус чини темељ делиберативног модела демократије.

2. ФОРУМИ ПОГОДНИ ЗА УЧЕЊЕ ВРЛИНА ДЕЛИБЕРАТИВНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ

Делиберативна демократија од својих грађана захтјева да посједују одређене врлине које ће обогатити њихов статус грађанства и дозволити им да равноправно учествују у јавном доношењу одлука. Тек онога тренутка када се грађани запитају на који начин демократија функционише и када буду спремни да прихвате терет јавног ангажмана, тек онда можемо рећи да је демократија присутна у једном друштву у пуном капацитету. „Суштина овог става је да би демократија по делиберативној концепцији требало да буде нешто више од гласања и да послужи неком другом циљу а не само бележење опредељења”¹⁰.

9) Вукашин Павловић, *Грађанско друштво и демократија*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 102.

10) Франк Канингем, *Теорије демократије*, Ридер Савремена политичка филозофија, ФПН Београд, 2009, стр. 274.

Остаје отворено питање који су то погодни форуми на којима грађани могу да науче и стекну знања која су неопходна да дају учешћа у колективном доношењу одлука. Грађани не треба само да имају право да се изјасне за и против неког приједога политике већ треба да имају и право иницијативе за доношење једног таквог приједлога. Форуми подобни за учење врлина грађанства су: тржиште, цивилно друштво, црква, систем образовања, породица, интернет. Грађанство је дакле једна школа коју је могуће научити. Милан Подунавац одређује грађанство на следећи начин „то је један универзални статус усмјерен на оне који су пуноправни чланови заједнице, сви који посједују овај статус једнаки су с обзиром на права и дужности са којима је овај статус повезан“¹¹. Једнакост је дакле основна одлика грађанства.

Поред наведених форума – школа делиберативне демократије (цивилно друштво, црква, систем образовања, породица, интернет) постоји отворено неслагање да ли се ти форуми требају организовати на локалном, националном или надржавном нивоу. Процес глобализације је увелико измјестио центре одлучивања на наднационални ниво а тиме отргао од грађана могућност да сами на локалном нивоу уређују своје односе и политике. Тиме се одустало од античког идеала грађанства које има интристичку вриједност за све грађане полиса: преко кога они остварују своју слободу у пуном капацитету. Данашњи грађани више воле да пасивно уживају своје слободе у приватној сфери а задовољавају се само повремено да дају учешће у политичком животу (најчешће једном у четири године када се одржавају избори).

У наставку ћу речи нешто више о форумима за учење грађанства као инструменталне грађанске вриједности, које је карактеристично за савремено доба.

2.1. Тржиште као школа грађанске врлине

Покрет „нове деснице“ седамдесетих и осамдесетих година у Сједињеним америчким државама и Великој Британији предвођен владама Роналда Регана и Маргарет Тачер настојао је да битно прошири улогу тржишта у свим аспектима друштва. Тачеризам и реганомика су настојали да грађане ове двије државе гдје је „нова десница“ највише заживјела науче врлинама индивидуалне иницијативе и ослањања на самог себе у свим аспектима друштвеног дјеловања. Тржиште се тиме показало као добра

11) Милан Подунавац, *Принцип грађанства и поредак политике*, Чигоја Штамп, Београд, 2001, стр.42.

школа „јавне разложности“ јер су грађани непрестано настојали да пронађу начине да своје аргументе наметну у јавној расправи као опште прихваћене.

Тржиште, настало као мјесто сукобљавања понуде и потражње, преузето из економских наука одисало је рационалношћу и тачношћу па су се многе економске варијабле седамдесетих и осамдесетих година преузимале као корепер рационалности и тачности и у другим друштвеним наукама. Ефикасност је била прва врлина политичког система тих година у САД-у и Британији. Држава благостања је одбачена као облик вадавине јер се сматрало да подстиче пасивност међу грађанима, подстиче зависност, развије и нагомилава огромну бирократију а од грађана ствара послушнике власти лишене било какве индивидулане иницијативе. „Нова десница сматра да самоиздржавање није само важна грађанска врлина по себи, него и предуслов да неко буде прихваћен као пуноправни члан друштва“¹². Грађани у држави благостања били су пасивни и незаинтересовани за учешће у доношењу колективних одлука, што је изазивао дефицит демократије и немогућност развијања најдемократичнијег модела, делиберативне демократије. Држава благостања ствара нерадно и незаинтересовано грађанство које се зарад пасивне слободе жели одрећи учешћа у јавној сфери чиме демократија врло лако може склизнути у тоталитаризам. Врлина грађанства је једнако важна као и праведност институционалног система за опстанак и успјешност демократије.

„Будући да држава благостања еродира ову одговорност, сигурносну мрежу би требало смањити, а преосталу социјалну помоћ везати за обавезе, нпр. кроз work-fare програме који од прималаца социјалне помоћи захтјевају да раде за оно што добијају, како би на тај начин ојачали идеју да би грађани требало да се сами издржавају“¹³. Тржиште и његови закони би натјерали и покажу грађанима да је пожељно и неопходно да се активирају у јавној сфери и дају допринос политикама које се тичу читавог друштва.

Међутим, тржиште као школа грађанских врлина потребних за функционисање делиберативне демократије има и својим великих и непремостивих мана. Прије свега тржиште превише наглашава аутономију поједница који нема осјећај за заједницу и праведност већ се води једино сопственим интересом и сопственом рационалношћу у јавној сфери. Такав индивидуални приступ

12) Вил Кимлика, *Савремена политичка филозофија*, НСПМ, Београд, 2009, стр.339.

13) *Исто*, стр.339.

је извор похлепе и економске себичности. „Тржиште учи иницијативи, али не и осјећају за правду и друштвеној одговорности“.¹⁴

2.2. Цивилно друштво као школа грађанске врлине

Теорије цивилног друштва истичу да је за постојање стабилне демократије засноване на делиберативним основама најважније постојање широке мреже асоцијативних организација које су међусобно увезане и ђелују заједно. Асоцијације као што су: задруге, савези, НГО организације, вјерске заједнице... карактерише добровољност удруживања и спремност њених чланова да дају активно учешће у њиховом раду. Мајкл Волцер се залаже за овакав приступ развоју делиберативне демократије „учтивост која омогућава демократску политику може се научити искључиво у асоцијативним мрежама“¹⁵.

Цивилно друштво и организације које се организују у оквиру цивилног друштва карактерише један нови приступ освајању власти „одоздо према горе“ при чему цивилно заузима стратегију освајања власти која је у срцу делиберативне теорије демократије. Тај нови приступ наглашава значај друштвеног капитала за развој и стабилност демократског система. „Сматра се да су француски социолог политике Пјер Бурдије и амерички економиста Џејмс Колеман најзаслужнији што се током седамдесетих и осамдесетих година двадесетог вијека у друштвеној и политичкој теорији уопште појавила теорија друштвеног капитала. У последње двије деценије, а нарочито након појаве књиге Роберта Патнама „Учинити демократију дјелотворном“ ова теоријска позиција ће постати врло утицајна и довести до великих, и по мом мишљењу, плодних теоријских дебата“¹⁶. Патнам разликује повезујући и премошћујући друштвени капитал. Повезујући социјални капитал представљају односи однаости и пријатељства који владају унутар једне друштвене асоцијације настале на добровољним темељима. Премошћујући социјални капитал представља оне односе који владају између чланова двије и више асоцијативне организације настале на начелима добровољности. За постојање стабилне делиберативне демократије неопходно је постојање и повезујућег и премошћујућег социјалног капитала у једном друштву.

Теорије цивилног друштва као школе делиберативне демократије имају такође једну ману јер очекивати од цивилног друш-

14) Geoff Mulgan, *Citizens and Responsibilities*, Andrew, 1991, стр.39.

15) Michael Wolzer, *The Civil Society Argument*, у Chantal Mouffe, 1992, стр.104.

16) Вукашин Павловић, *Цивилно друштво и демократија*, Службени гласник, Београд, 2009, стр.116.

тва и од добровољно организованих асоцијација да буду централна школа грађанских врлина било би мало превише.

2.3.Породица и црква као школе грађанске врлине

Теоретичари „мајчинског грађанства“ захтјевају да се породични односи морају пресликати на друштво у цјелина као нека врста школе одговорности и грађанске врлине. Они истичу да је подродица основна друштвена ћелија и да је породичне односе неопходно користити као примјер грађанске љубави и међусобног уважавања. Материнство нас учи да се бринемо о другима, да будемо благонаколони према старим, изнемоглим, гладним и сиромашним. Поуке мајчинства треба да буду начела политичког живота. Међутим, мајчинство такође развија и пасивност и зависност међу члановима друштва као и крајње ограничава слободу појединаца.

Сличан проблем посједује и црква као школа грађанске врлине. Учење о трансцедентном богу и спасењу на другом свијету проузроковаће превелику пасивност и незаинтересованост грађана да дају учешћа у јавном животу. Можда је значајно учење Протестантске цркве за развој делиберативне демократије јер она заговара бригу за ближњег свог али истовремено и подстиче појединце да зарад благостања после смрти морају да на овом свијету оставе што више добара. О капиталистичком и предузетничком карактеру протестантске вјере писао је Макс Вебер у дјелу „Дух капитализма и протестанска етика“¹⁷

2.4.Јавно образовање као школа грађанске врлине

Арена на којој је најподобније развијати врлине неопходне за развој јавне разложности неопходне за постојање делиберативног модела демократије јесте јавно образовање. Готово сви теоретичари државе па чак и велика група либертаријанаца сматрају да образовање мора остати јавно и опште за све чланове друштва јер се најбоље преко система образовања могу преносити вриједности које држава пропагира на све чланове друштва. Преко јавног образовања се развијају позитивне друштвене особине. Основне и средње школе нису само образовно – васпитне институције већ и инегришући фактор једног друштва. Врло често школе служе као инструмент државног апарата како би грађанство држао под својом контролом. О јавном образовању као школи „јавне раз-

17) Макс Вебер, *Протестанска етика и дух капитализма*, Меридиан, Загреб, 2011.

ложности“ говорила је Ејми Гатман. Она каже да „дјеца у школи морају научити не само да се понашају у складу са ауторитетом него и критички да мисле о том ауторитету, ако се од њих очекује да остваре демократски идеал да као грађани учествују у политичком суверенитету“¹⁸.

Када говори о значају јавног образовања за развој и одржање делиберативне демократије Гатман наводи примјер избора наставног плана и програма на Универзитету Стенфорд у САД-у. Наиме наставно особље универзитета се подјелило на оне који су сматрали и залагали се за стари и непромјењени план и програм из области књижевности и науке у чији садржај су улазиле само класична дјела европске књижевности и науке: Платон, Данте, Хомер и Дарвин, и на оне који су хтјели по сваку цијену промјенити постојећи план и програм уводећи у њега дјела неевропске књижевности и науке. Прве, Гатман, назива есенцијалистима а друге деконструктивистима.

Ејми Гатман не заузима страну у овом сукобу већ истиче да нити есенцијалисти нити деконструктивисти нису у праву. И једни и други прилазе образном систему догматски као средству које треба да обезбједи хегемонију једном културном образцу. Она је против таквог односа према образовању. Образовни систем према Ејми Гатман треба да омогући „учење дјеце интелектуалним вјештинама неопходним за процјењивање начина живота другачијих од начина живота њихових родитеља“. Она сматра како је образовни систем и есенцијалиста и деконструктивиста лишен јавног ума који треба да просијава образовање сваке државе а преко образовања и цијело друштво. „Делиберативни модел демократије захтјева од грађана јавно дјеловање и активан приступ стварима од јавног значаја. Теоретичари делиберативног дискурса демократије захтјевају широку јавну расправу о проблемима на дневном реду и формирање јавног мишљења непосредно прије самог чина гласања. Оваквим дјеловањем грађана у јавној сфери омогућује се успостављање веза и односа заједништва између грађана унутар једног друштва. Такво понашање представља „знак узајамног поштовања“ и „правог грађанског пријатељства““¹⁹.

Тако је Гатман једну дебату о мултикултурализму на Универзитету Стенфорд претворила у истраживање о присуству јав-

18) Amy Gutmann, *Democratic education*, Princeton University Press, 1987, стр.32.

19) Салатић, Стеван, „Мултикултурна критика либералне теорије пасивног грађанства“, *Српска политичка мисао*, Београд, број 01/2015, стр.51.

не разложности у образовном систему Сједињених америчких држава. Дјеца морају бити скептична према сваком ауторитету у образовању и политичком животу. „Свака генерација мора да напише своје сопствене књиге“ као што каже теоретичар образовања Емерсон. Млађе генерације морају што више да проучавају, тумаче и сами проналазе одговоре на контроверзна друштвена питања јер једино тако образоване и обавјештене особе могу остварити идеал постојања делиберативне демократије. „Школе морају научити дјецу оној врсти критичког расуђивања и моралне перспективе који дефинишу јавну разложност. И заиста, промовисање ових врста врлина јесте једно од основних оправдања за постојање обавезног образовања“²⁰. Овакво схватање Ејми Гатман о образовању наилази на критике од стране традиционалиста који нису спремни испитивати некада давно утврђена знања и културне традиције. Ипак једини пут до јавног ума, а преко њега до делиберативног модела демократије јесте преко непристрасног, отвореног и свима доступног образовног система који ће омогућити свима да дају учешће у друштвеном животу и процесу доношења политичких одлука.

3. НЕДОСТАЦИ ДЕЛИБЕРАТИВНОГ МОДЕЛА ДЕМОКРАТИЈЕ

Највећи недостатак делиберативног модела демократије јесте дефицит информација и неупућеност актера одлучивања у све информације. Врло често се колективне одлуке доносе послје кратке јавне расправе на неадекватном форуму одлучивања што представља проблем и искривљење самог демократског процеса делиберације. Грађани закупљени егзистеницијалним проблемима често немају вријеме и потребне ресурсе да усвоје тачне информације неопходне за јавну расправу. Врло често се те одлуке доносе медијском манипулацијом грађана који безразложно на индивидуалној разини усвајају информације које су од пресудног значаја за гласање у јавној сфери.

Индивидуална рационалност и колективна разложност зависе од комуникацијског дјеловања актера. Обично се сматра да ће сви актери бити у истом положају али то често није тако. Често неки актери у одлучивању успију завести у току јавне расправе друге да гласају на начин како њма одговара. Рјешење је у ефикасном

20) Вил Кимлика, *Савремена политичка филозофија*, НСПМ, Београд, 2009, стр.342.

комуникационом дјеловању које је у стању да одвоји истине од неистина. „Циљ комуникативног дјеловања јесте да се дође до сагласности око чињеница које се тичу свијета и норми друштвене интеракције и да се људи међусобно сасвим разумију када износе своја јединствена гледишта и представе о себи самимa“²¹.

Због тога комуникацијски канали делиберације морају бити проходни и ослобођени неистинитих аргумената. Политичке партије су стога, слаби форуми за настанак делиберативне демократије јер су најчешће политичке партије хијерархизоване по принципу пирамиде па не дозвољавају непристрасну јавну расправу и ефикасност демократског одлучивања. Критика које се често упућене делиберативном моделу долази из угла теорије непосредне демократије. Ове теорије показују како су законодавна тијела и судови, дакле органи изабрани већинским системом демократије најприличнији форуми за јавно расправљање. Уколико се важни државни проблеми препусте широким народним масама које треба да се организују у форуме, демократски дефицит ће бити у неефикасности такве врсте одлучивања иако би тако донешене одлуке сигурно биле више колективно разложне од закона изгласаних од стране парламента или пресуда без пороте.

*

* *

Расправљајући о значају јавне разложности за процес доношења политичких одлука у делиберативном моделу демократије истаkli смо најзначајније предности али и мане овог приступа. Делиберативна демократија је засигурно модел којим се превазилази формализам непосредне демократије. Делиберативни модел се налази у срцу демократије јер демократски процес одлучивања захтјева једнако-правног, информисаног, образованог и активног грађанина – партиципанта који је одучан и спреман да дадне учешће у процесу доношења политичких одлука. Делиберативни модел открива процес доношења одлука из рука изабраних елита и демистификује процесе избора политика у једном друштву. Овим моделом се друштво политизује а институције државе деполитизују и постају отворене свим грађанима.

Остаје проблем на који начин укључити све грађане једног друштва у политичке процесе и на ком нивоу треба да се осјети

21) Jürgen Habermas, *Between facts and norms*, MIT Press, 1996, стр.86.

њихов утицај – да ли на националном или на локалном нивоу? Такође како истичу Гатман и Томпсон, грађани морају да обезбиједе сретства која ће им омогућити да дају свој допринос. Осим времена које је често најзначајнији ресурс, грађанима недостају информације, способности и знања како би учествовали у процесу доношења политичких одлука.

Делиберативни модел демократије такође омогућује неким маргиналним друштвеним групама као нпр. жене, мањине (вјерске и националне), хомосексуалци, припадници других неевропских народа да демистификују процесе политичког одлучивања које је било раније намијењено само за бијеле, европске мушкарце који посједују имовину и да испуне политички простор својим идејама и потребама. Делиберативна демократија дакле пропaгира само оне опште интересе усаглашене кроз непристрасну јавну расправу и натапа процес доношења одлука појединачном рационалношћу и колективном разложношћу. Јавно образовање се намеће као најефикаснија платформа за учење грађанских врлина делиберације и јавног преговарања.

ЛИТЕРАТУРА

- Benhabib, Seyla, *Toward a Deliberative Model of Democratian Legitimacy*, Princeton University Press, 1996.
- Вебер, Макс, *Протестанска етика*, Медитеран, Загреб, 2011.
- Wolzer, Michael, *The Civil Society Argument*, in Chantal Mouffe, *Dimensions of Radical Democracy: Pluralism, Citizenship, Community*. London – New York: Verso, 1992.
- Gutmann, Amy, *Democratian education*, Princeton University Press, 1987.
- Канигем, Френк *Теорије демократије*, Ридер Савремена политичка теорија, ФПН Београд, 2009 .
- Кимлика, Вил, *Савремена политичка филозофија*, НСПМ, Београд, 2009.
- Mulgan, Geoff, *Citizens and Responsibilities*, Andrew, 1991.
- Павловић, Вукашин, *Цивилно друштво и демократија*, Службени гласник, Београд, 2009.
- Павловић, Вукашин, *Држава и друштво*, Чигоја штампа, Београд, 2011.
- Патнам, Роберт, *Учинити демократију дјелотворном*, Факултет

политичких знаности, Загреб, 2003

- Подунавац, Милан, *Принцип грађанства и поредак политике*, Чигоја штампа, Београд, 2001
- Ролс, Џон, *Теорија правде*, ЦИД, Подгорица, 1998.
- Салатић, Стеван, „Мултикултурна критика либералне теорије пасивног грађанства“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, број 01/2015.
- Habermas, Jürgen, *Communication and the Evolution of society*, Beacon, 1978.
- Habermas, Jürgen, *Between Facts and Norms*, MIT Press, 1996.

Stevan Dj. Salatic

DELIBERATIVE DEMOCRACY AND CONDUCTIVE FORUMS FOR LEARNING VIRTUES OF DELIBERATION

Resume

Discussing the importance of public reasonableness for the process of political decision-making in the deliberative model of democracy, we pointed out the most important advantages and disadvantages of this approach. Deliberative democracy is certainly a model that goes beyond the formalism of direct democracy. The deliberative model lies on the heart of democracy because democratic decision-making process demands equal justice, informed, educated and active citizen - participant who is willing and ready to give his participation in the decision-making process. There remains the problem of "how to include all citizens of a society in the decision-making process and at what level should be felt their influence - whether at national or local level"? In addition to the time, that is often the most important resource, citizens lack the information, skills and knowledge in order to participate in political decision-making. Deliberative democracy model also allows some marginal social groups as for exemple women, minorities (religious and national), homosexuals, members of other

non-European nation to demystify the process of political decision-making, which was previously intended only for white, European males who own property and to fulfill the political space with their ideas and needs. Deliberative democracy, therefore, propagates only those general interests reconciled through impartial public debate. Deliberative democracy soaks decision-making process with individual rationality and collective reasonableness.

Keywords: Democracy, the deliberative model, citizenship, civil society, public reasonableness, public debate, deliberative forums.

* Овај рад је примљен 20. 05. 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 03. 06. 2016. године.